

Anadolu'dan Yeni Dünya'ya: Amerika'ya Göç Eden Türklerin Yaşam ykleri,
Rıfat N. Bali, İletişim Yayınları, İstanbul 2011, Sayfa 368.

Emine ELİKKUT*

Eserin muhtevasını, Amerika'ya göç etmiş olan Osmanlı muhacirlerinin ilk tanıklıkları, karşılaştıkları zorluklar ve uyum süreçlerini ortaya koyan sıra dışı yaşam öyküleri oluşturmaktadır.

"Anadolu'dan Yeni Dünya'ya" adı verilmiş olan eser, taşı toprağı altın ve fırsatlar ülkesi zannedilen Amerika'ya 19. yüzyılın sonu ve 20. yüzyılın başında Osmanlı Devleti'nden göç eden Müslim ve gayrimüslim toplulukların gç nedenlerini ve yaşam öykülerini konu edinmiştir. "Amerika'ya Göç Etmenin Dayanılmaz Cazibesi" adlı ilk bölümde, muhacirlerin göç etme ve Amerika'yı tercih etme nedenleri, Amerika'nın göçmenleri kabul siyaseti ve gç esnasında yaşanan zorluklar dile getirilmiştir. "Gayrimüslim Türklerin Göçü" adlı ikinci bölüm Ermeni, Yahudi, Rum topluluklarının gç ederken yaşamış oldukları zorluklara ayrılmıştır. "Müslüman Türklerin Göçü" başlığını taşıyan üçüncü bölümde Osmanlı Devleti'nden *fırsatlar ülkesine* gç etmelerinin sebepleri ile 1930 ve 1940'lı yıllardaki göçmen manzaraları sergilenmiştir. Dördüncü ve sonuncu bölüm ise ilk gçler ile İkinci Dünya Savaşı'nın ardından yaşanan gçlerin mukayesesine tahsis edilmiştir.

Amerika'ya göç etmenin dayanılmaz cazibesi adlı bölümde, Osmanlı Devleti'nden Amerika'ya yapılan göçün; Osmanlı'nın yaşadığı ekonomik durgunluk ve İkinci Meşrutiyet ile birlikte gayrimüslimlerin askere alınmak istenmeleriyle vergilerin arttırılması olduğı ileri sürülen iki ana sebebi üzerinde durulmuştur. Amerika'ya göçü kolaylaştırıcı sebebin ise teknolojik gelişmeler sayesinde buharlı gemilerin geliştirilmiş olması ve telgraf sayesinde Amerika'nın yakından takip edilebilmesi olduğı iddia edilmiştir. Bunlara "daha önce göç edenlerin geride kalanlara mektuplar göndermesi ve işçi simsarlarının Amerika'ya göçü teşvik etmesi"ni de eklemek gerekir. Amerika Birleşik Devletleri 1800'l yılların sonlarına kadar serbest göçmen siyaseti uygulamış ancak göçmen sayısının artmasına bağılı olarak ekonomik bozuklukların meydana gelmesiyle Amerikan Kongresi'nde gçler denetim altına alınmış, 1917 yılında göçmenlere okur-yazar olma şartının getirilmiş, 1921 yılında ise gç meselesine geçici olarak kota getirilmiştir.

Yazar, Gçler esnasında gemilerde üç sınıf yolcu olduğundan, üçüncü sınıf yolcuların adeta "ticari yk" muamelesi gördüklerinden bahsetmektedir. Türk göçmenlerin 1920 yılında "Gülcemal Vapuru"nun İstanbul-New York arasında seyahate başlamasına kadar başka ülkelerin gemileriyle seyahat ettiklerini, göçmenlerin uzun ve yorucu gemi yolculuklarının ardından Ellis Adası'na

* Yüksek Lisans ğrencisi, Gaziosmanpařa Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yakınçağ Tarihi Anabilim Dalı, emine.celkkut@gmail.com. ORCID: 0002-1187-0197

vardıklarında muayene ve sorgulamalara maruz kaldıklarını ifade etmektedir. Hiçbir sağlık sorunu olmayan yolcular ana teftiş bölgesine gönderilmişler, burada göçmenlerin isimleri, yaşları, medeni durumları, meslekleri, eğitim durumları, milliyetleri, gideceği yer, göç için istenen 25 dolarının olup olmadığı gibi soruları net bir şekilde cevaplamaları gerekmiştir. Yazara göre, burada en dikkat çekici soru, “işin var mı” sorusu olmuştur. Çünkü hayır cevabı verenlerin devlete yük olacakları düşüncesiyle geri gönderilme ihtimalleri, evet cevabı verenlerin ise yabancılara taşeron işçiliği yasaklayan kanun nedeniyle ülkelerine geri döndürülmeleri ihtimali vardı. Amerika’ya girebilme imkânı yakalayan göçmenlerin kendilerini her ne kadar şanslı kabul etseler de durumun aslında pek de iç açıcı olmadığı üzerinde duran yazar, zorlu çalışma koşulları, 12 saatlik mesailere rağmen düşük ücretle çalışan insanların varlığı bir gerçektir. Bir diğer husus da yaralanma ve ölümlerle sonuçlanan iş kazalarında tazminat ödenmemesiydi. Yazara göre, Osmanlı’dan Amerika’ya göç edenlerin ekseriyetini gayrimüslimler oluşturuyordu.

“Gayri Müslim Türklerin Göçü” adlı bölümde, Yahudilerin, Ermenilerin ve Rumların Amerika’ya göçleri bütün boyutlarıyla ele alınmıştır. 1893’te açılan Columbus Dünya Sergisi ve bundan kısa bir süre sonra açılan St. Louis Dünya Sergisi’ne Osmanlı tüccarlarının da katılmaları ve serginin kapanmasının ardından Osmanlı tüccarlarının birçoğunun Amerika’ya yerleşmeleri dikkate değer bir bilgidir. *“Parasızlık canımıza tak etmişti. Karar verdik: Saint Louis panayırına gideceğiz. Ama ceplerdeki paraları çıkarıp birleştirdik, yarım dolar bile etmedi New York’tayız. Ya Saint Louis’ye kadar tren parası?... Bu itibarla vagonların altında seyahat ettik. Saint Louis’ye kadar ulaştık, panayır yerine geldik ki... Felaket, panayır sahasına girmek için yarımşar dolar duhuliyeye var. İkimiz için bir dolar. Biz de o para nerede?”* diye uzayıp giden Sergide çalışmış olan Harputlu Ahmet Abdullah’ın hikâyesi oldukça ilginçtir.

Yazar, II. Meşrutiyet’in ilanıyla birlikte gayrimüslimlere askerliğin zorunlu hale getirilmesinin, askere gitmek istemeyen Yahudilerin kendileri için tek çıkış yolunun Amerika’ya göçmek olduğuna inandıklarını ileri sürmüştür. Amerika’dan dönen Sefarad tüccarlarının elektriğin, makinelerin, ulaşımın Yeni Dünya’ya getirdiği kolaylıklardan bahsetmelerinin de göçmenleri teşvik ettiğini dile getirmiştir. Yahudiler Yeni Dünya’daki yaşantılarının ilk zamanlarında, zanaata yatkınlıklarının olmaması nedeniyle, az para karşılığında, en zor ve kirli işlerde çalışmak zorunda kalmışlardır. Sefarad Türk göçmenlerinin karşılaştıkları zorluklar arasında, kullanılmış mikroplu elbiseleri giymeleri nedeniyle salgın hastalıklara tutulmaları başta gelen badireler arasındaydı. Yeni Dünya’nın dilini bilmemeleri de gündelik hayatta karşılaştıkları en temel sorunlardandı. Bu sorunlar nedeniyle kahvehanelerde ve lokantalarda bir araya gelerek nerede olduklarını dahi bilmedikleri eski dostlarıyla karşılaşma ihtimallerine sahip bulunuyorlardı. Ancak kahvehanelerin tembelliğe yol açması ve onları kumar alışkanlığına itmesi nedeniyle Yeni Dünya’da hiç de hoş karşılanmamışlardır.

Yazar, Amerika’ya göç etmiş olan Türk, Kürt, Rum Ermeni veya Yahudi, bütün vatandaşların derin sıla hastalığına tutulmuş olduklarını ifade etmiştir. Göçmenlerin vatanlarına bağlılıklarının yanı sıra eserin içerisinde verilen yaşam öykülerinden de

anlaşıldığı üzere Anadolu'daki yaşam alışkanlıklarını okyanus ötesinde sürdürmeye çalışmışlardır.

“Gayrimüslim Türklerin Göçü” adlı bölümde Ermenilerin göçüne yer verilmiştir. Yazara göre, Amerika'ya en fazla göç eden ve geri dönmeyi hiç düşünmeyen Osmanlı topluluğu Ermeniler olmuştur. Yazar, Ermenilerin göç etme nedenlerini; askere alınmaktan kaçınmaları, ekonomik nedenler, Osmanlı-Ermeni çatışmaları ve Protestan misyonerlerin faaliyetlerini Ermeniler üzerinde yoğunlaştırmalarına bağlamıştır. Amerika'ya göç eden Ermeniler arasında öğrenci, tüccar, küçük esnaf, zanaatkâr, köylü gibi muhtelif gruplar yer almıştır. Yazara göre göç edenlerin başında aile reisleri ve genç erkekler geliyordu. Bunlar *biraz para biriktirip geride kalan ailelerine göndererek ailelerini de yanlarına alma yöntemini uygulamışlardır.*

Göçmenlerin gidiş güzergâhı olarak daha çok Akdeniz limanlarını kullandıklarını ileri süren yazar, bunu polis denetiminin az olmasına bağlamaktadır. Gidiş sırasında diğer göçmenlerin yaptığı gibi Ermenilerin de karşılaştığı zorlukların başında Amerika'ya kadar gidebilmeleri için aldıkları biletlerin onları sadece Napoli'ye kadar ulaştırabilmesi yer almıştır. Bunun yanında, tahsil ettirdikleri çeklere karşılık eksik para verilmesi, kadınların taciz görmesi, aldıkları biletlerin aslında üçüncü mevki olduğunu öğrenmeleri, trahomlu olduğuna inandırılan göçmenlerden tedavi ediliyor gibi para alınması gibi üzücü durumlar sıkça yaşanan göç hikâyeleri arasında yer almıştır.

Osmanlı Devleti'nde özgür ve eşit olmadıklarını düşünmelerinden dolayı Amerika'ya göç eden Ermeniler, orada kulüp ve derneklere katılamamışlar, kendilerine “*pis Ermeni*” olarak hitap edilmiş, alışverişte pazarlık yapmalarından dolayı dürüst olmadıkları imajı bir etiket gibi üzerlerine yapışmıştır. Yani aslında Amerika, Ermenilerin hayallerini ve beklentilerini karşılayamamıştır. Anadolu'dan Yeni Dünya'ya göç edenler arasında “*Çok şükür çalışıyorum, kazanıyorum, hiçbir şeyim eksik değil, elimi sıkıyorlar, hatırım alıyorlar, fakat hepsi nafile... Zeveke ait bütün ölçülerim İstanbul'da kaldı. Ağzıma ne koysam memleketteki benzeri ile karşılaştırıyorum, tatsızlığını duyuyorum*” diyerek memleket özlemi duyanlar çoğunluktaydı şeklindeki göçmen hatıralarına yer veren yazar, San Fransisco Konferansı'na katılan Türk Heyeti için “*Tereddütsüz zehirlerdim... ama ne yapayım ki Amerika'nın misafiriydiler*” diyerek Türk düşmanlığı yapan Ermenilerin de mevcudiyetinden söz etmektedir. Yazara göre bu tutumun en önemli nedeni, 1915 olayları esnasında yaşananlardır.

“Rumların Göçü” başlığı altında da yazar, diğer gayrimüslim unsurların göç hikâyelerine benzer bilgi ve hatıralara yer vermiştir. Amerika'ya göç eden Rumların sayısının net bir rakamsal ifadesinin olmadığını belirten yazara göre göç eden Rumlar, Osmanlı-Rum mutfağına özgü yemekleri, Karagöz oyununu, kahvehane kültürünü Yeni Dünya'ya tanıtmışlardır. Yazar, Rumların da diğer Osmanlı göçmenleri gibi “*burası cennet, hiçbir eksikimiz yok. Severek çalışıyorum. Çoluğum çocuğum halinden memnun, evim mesut, rahat... Fakat içimde devamlı bir acı var, hiç kapanmaz bir yara: Neden elimdeki sanatı, beni doğuran, büyüten memleket için kullanamıyorum? Biz Türkiye'ye her düşmanından fazla fenalık ettik. Cezamız da; ölünceye kadar vatan hasreti çekmeye, cennet*

ortasında yaşarken cehennem azabı duymağa mahkûm olmaktır. Biz, Türklerle çok iyi anlaşıyorduk. Benim Rum'dan çok Türk dostum vardı. Aramızı bozup, bizi göçe zorlayanların gözleri kör olsun” şeklindeki itiraflarına sıkça yer vermiştir.

Müslüman Türklerin Amerika'ya göçünü işlediği bölümde yazar, Yeni Dünya'ya göç eden Müslümanın Deveci Hacı Ali olduğunu iddia etmiştir. İlginç göç hikâyesine göre Deveci Ali, Deve Müfrezesi kurmak adına satın alınan develerle birlikte Amerika'ya gitmiştir. Burada develeri gütmekle sorumludur ancak sivil savaşın başlamasıyla birlikte *Askeri Deve Alayı* son bulmuş, develerin çoğu ölmüş yahut satılmıştır. Hacı Ali kalan develerle taşımacılık yapmaya başlamış ancak bu iş de uzun sürmemiştir. Develerini çölde kaybeden Hacı Ali develeri ararken çölde ölmüştür. Amerikan hükûmeti, Hacı Ali'nin anısına öldüğü yere bir piramit dikerek üzerine de bakırdan bir deve maketi yerleştirmiştir.

Yazar, *20. Yüzyılın Başlarında Göç* başlığı altında, 1900-1914 yılları arasında göçmenlerin Yeni Dünya'ya hücum ettiğini, bunların arasında Müslüman Türklerin de bulunduğunu söylemektedir. Bu göçlerde Türk göçmenlerin yaş aralığının 14-44 olduğunu belirten yazar, Türk göçmenlerin en büyük sorununun İngilizce bilmemek olduğunu, belirtmektedir. Türk göçmenler kiraladıkları bekâr odalarında yaşamışlar, kendi yemeklerini hazırlamışlar, gayrimüslimlerin yaptığı gibi Müslümanlar da kahvehanelerde toplanmışlar, haftalık olarak aldıkları sekiz ila yirmi iki dolar arasında değişen maaş üzerine konuşmuşlardır.

Yazar, *Himâye-i Etfâl Cemiyeti Umumî Kâtibi Dr. Fuad Mehmed Bey'in Gezisi* başlığı altında, Fuad Bey'in Amerikan şehirlerini tek tek gezdiğini ve bu sırada Türk göçmenlerle yakından alakadar olarak Kurtuluş Savaşı'nın fedakârlıklarından bahsettiğini anlatmaktadır. Eserin devamında Amerika'daki göçmenlerin durumlarını yıllara göre işleyen yazar, Müslüman göçmenlerin anılarına da *“Herkesi zengin eden Amerika bana yaramamıştı. Ömrümün en ıstıraplı senelerini geçirdiğim topraklardan sevinerek ayrıldım”*. *Örf ve âdeti, dil-din kaynaşmasıyla kurulu gelenek ve kültürün bilinçlere yerleştirdiği Türklükle sonradan gelen Amerikalılığı bağdaştırmamıştı bizimkiler”* ifadeleri ile yer vermiştir.

Amerika'ya göç eden Müslim ve gayrimüslimleri karşılaştıran yazara göre, Müslümanlar genellikle Anadolu'dan göç etmiş olup ekseriyeti erkeklerden oluştuğundan, göç eden bekâr erkekler evlilik konusunda zorlanmışlardır. Gayrimüslimler ise aksine şehirlerden ve köylerden, kadın erkek ayrımı yapmaksızın göç etmiş olduklarından ve “Yeni Dünya”ya daha önce kendi soydaşlarından göç eden cemaatler bulunduğundan evlilik konusunda zorlanmamışlardır.

Eserin sonuç kısmında yazar, Amerika'ya göç eden Müslim ve gayrimüslimlerin hep memleket özlemi çektiklerinden bahsetmektedir. Bu hasretin sebebini de Osmanlı Devleti'nden izin almadan vatandaşlıktan çıkmalarına ve buna karşılık Türkiye'ye geri dönmelerinin yasaklandığına bağlamaktadır. Amerika'ya zengin olmak ümidiyle gelen göçmenler umduklarını bulamamışlar ancak gayrimüslimlerin ekseriyeti Yeni Dünya'ya yerleşmiştir. Ermenilerin vatanlarına dönmediklerini, Yahudi yahut Rumların ise askere alınma korkusuyla dönmek

istemediklerinden bahseden yazar, zengin olmak amacıyla göç eden Müslümanların ise geri dönen tek unsur olduklarını ifade etmektedir. İkinci Dünya Savaşı Sonrasında Göç başlığı altında ise yazar, siyasi gelişmelerden dolayı 1945 sonrasında göçün canlandığından ancak savaş bitiminde Amerika'daki Türk unsurunun önemsenmeyecek kadar az olduğundan bahsetmektedir.

Osmanlı Devleti'nden Amerika'ya göç edilmesinin temel yönlendiricilerinin başında, daha önce Amerika'ya gitmiş olanların geride kalanlara Amerikan sokaklarının sanki altın ile döşeliymiş gibi sunmaları olduğuna dikkat çeken yazar, göçmenlerin Amerika'ya vardıklarında hayal ettikleri ile karşılaşmalarını, hatta eskisinden daha zorlu bir hayata maruz kalmalarını göçmenlerin hayal kırıklığı olarak ifade etmektedir.

Netice itibariyle eser, Osmanlı Devleti'nden *fırsatlar ülkesi* olarak adlandırılan Amerika'ya göç eden Müslim ve gayrimüslim unsurların göç etme nedenlerini, göç esnasında yaşadıklarını ve Amerika'daki yeni yaşamlarına uyum sürecini dile getirmesi hasebiyle bu alandaki önemli bir boşluğu dolduran temel çalışmalar arasında yer almaktadır.